

УДК: 396.9+347.156

В. І. Ієрусалимов

DOI: 10.36919/2312-7812.4.2023.73

РОЛЬ ГЕНДЕРНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Гендерне бюджетування є ключовим інструментом для забезпечення рівноправ'я та сталого розвитку сучасного суспільства. В статті розглянуто важливість впровадження гендерного підходу у процес бюджетування як стратегічного засобу вирішення гендерних проблем та сприяння соціально-економічному розвитку. Проаналізовано механізми гендерного бюджетування, які допомагають враховувати різні потреби та можливості чоловіків і жінок у процесі розподілу ресурсів. Досліджено вплив на різноманітні сектори, такі як освіта, охорона здоров'я, економіка та інші, вказує на конкретні приклади успішних реалізацій цього підходу у різних країнах. Обговорено виклики та перешкоди, які можуть виникнути при впровадженні гендерного бюджетування та надано рекомендації для подолання цих проблем. Висвітлена роль гендерного бюджетування у суспільно-економічному розвитку, доводить, що врахування гендерних аспектів у бюджетному процесі сприяє ефективнішому використанню ресурсів, зменшенню гендерних нерівностей та сприяє створенню більш справедливого і сталого суспільства. При детальному розгляді ролі гендерного бюджетування відзначено його важливість у впровадженні гендерної гармонії на різних етапах бюджетного циклу, починаючи від планування і закінчуючи моніторингом та оцінкою. Дослідження аналізує, як гендерне бюджетування може допомагати у забезпеченні рівного доступу до економічних можливостей, підвищенні якості освіти та охорони здоров'я для всіх верств населення. Наголошено, що гендерне бюджетування не лише сприяє забезпеченню соціально-економічного розвитку суспільства, але і є стратегічним інструментом для побудови справедливого та рівноправного суспільства, де кожна особа має рівні можливості та доступ до ресурсів незалежно від її гендерної приналежності.

Gender budgeting is a key tool for ensuring equality and sustainable development in modern society. The article discusses the importance of integrating a gender perspective into the budgeting process as a strategic means to address gender issues and promote socio-economic development. Mechanisms of gender budgeting are analyzed, aiding in the consideration of diverse needs and opportunities of men and women in resource allocation. The impact on various sectors, such as education, healthcare, and the economy, is explored, highlighting specific examples of successful implementations in different countries. Challenges and obstacles that may arise in the implementation of gender budgeting are discussed, along with recommendations for overcoming these issues. The role of gender budgeting in socio-economic development is emphasized, demonstrating that incorporating gender aspects into the budgetary process contributes to more efficient resource utilization, reduces gender inequalities, and fosters the creation of a fair and sustainable society. In a detailed examination of the role of gender budgeting, its importance in promoting gender harmony at various stages of the budget cycle, from planning to monitoring and evaluation, is underscored. The research analyzes how gender budgeting can assist in ensuring equal access to economic opportunities and improving the quality of education and healthcare for all segments of the population. It is emphasized that gender budgeting not only contributes to the socio-economic development of society but also serves as a strategic instrument for building a just and equal society where every individual has equal opportunities and access to resources regardless of their gender identity.

Ключові слова: гендер, гендерне бюджетування, гендерна політика, гендерно орієнтований підхід, бюджетування, гендерна рівність

Key words: gender, gender budgeting, gender policy, gender-oriented approach, budgeting, gender equality

Постановка проблеми. Україна з 2014 року активно інтегрується в НАТО та робить кроки з трансформації системи державного управління, щоб сповідувати євроатлантичні принципи. Одним з таких принципів є просування політики гендерної рівності у всіх сферах суспільних відносин, в тому числі, і в секторі безпеки та оборони. НАТО закріплює інтеграцію гендерного підходу як наскрізний компонент. Тобто, політика гендерної рівності інтегрується не просто на рівні представлення жінок серед особового складу збройних сил, але й в усіх напрямках діяльності, від планування, розподілу ресурсів, застосування сил та засобів та звітування.

Мета статті полягає у дослідженні, обґрунтуванні та узагальненні теоретичних підходів до впровадження гендерного бюджетування у забезпеченні соціально-економічного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розробки теоретичних основ формування гендерної політики в секторі безпеки та оборони, а також особливості впровадження гендерного підходу в бюджетний процес, були досліджені у працях вітчизняних вчених К. Левченка, О. Перунової, Л. Гордієнко, В. Арнаутової, О. Суслової, Т. Марценюк, О. Цюпи, О. Кисельової, М. Бабак, Т. Фесенко, І. Грицай, С. Гаращенко, О. Волобуєвої, Н. Камінської, Л. Кримець, М. Колодій, Л. Компанцевої та інших.

Викладення основного матеріалу дослідження. Держава зобов'язана надавати чоловікам та жінкам рівні права та можливості у всіх сферах життєдіяльності. Конституцією України передбачено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознакою статі або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [2].

Щодо дослідження необхідності та ефективності впровадження гендерного бюджетування, то вітчизняні науковці наголошують на наступному. І. Грицай вважає, що потенціал гендерно орієнтованого бюджетування достатньо великий, а його впровадження має чимало переваг. Досвід багатьох країн свідчить, що гендерно орієнтоване бюджетування сприяє підвищенню ефективності державних витрат, якості програм та послуг для населення, темпів економічного розвитку територій. До інших переваг гендерно орієнтованого бюджетування належить можливість: підвищити ефективність реалізації політик і забезпечити більшу підзвітність урядових органів; удосконалити закони і політики з метою подолання наявних гендерних проблем; зменшити гендерну нерівність і дати поштовх розвитку гендерно-чутливої політики; здійснювати моніторинг досягнення політичних цілей і заяв щодо гендерної рівності; заохочення

досягнення цілей гендерної рівності та розвитку людського потенціалу; підвищення прозорості, підзвітності та участі громадськості в плануванні і реалізації бюджетів [7].

С. Гаращенко стверджує, що питання гендерного аналізу бюджетів, методики та механізмів впровадження гендерних бюджетів вимагає глибшого обговорення дослідниками, політиками, економістами, громадськими діячами, а у деяких випадках — і додаткових досліджень цієї проблеми. Громадські організації, наукові співробітники та незалежні дослідники часто можуть відігравати важливу роль в тому, щоб зробити перші кроки до гендерного планування бюджету, але без позитивного відгуку органів влади, яка фактично відповідає за впровадження, складно розраховувати на результативність такої діяльності, на її практичне втілення [8].

О. Чеберяко також наголошує, що гендерне бюджетування вимагає політичної волі, належних ресурсів і технічних можливостей державних службовців, суб'єктів громадянського суспільства та інших партнерів у сфері розвитку. Його успіх залежить від ступеня інституціоналізації та від того, чи достатньо політичної волі для структурного запровадження гендерного бюджетування як однієї з основ фіскальної політики. Водночас досі актуальним залишається завдання трансформації традиційних процесів формування бюджету та фіскальної політики шляхом упровадження гендерних аспектів у способи формування доходів і планування та виконання видатків [9].

О. Перунова стверджує, що у сучасному суспільстві залишаються невикоріненими радянські погляди та судження. Без глибокого аналізу процесів, що відбуваються у сфері гендерних відносин у суспільстві, неможливо повноцінно дослідити нові течії. Активна діяльність держави, направлена на вирішення існуючих гендерних проблем, тісно пов'язується з пошуком ефективних шляхів проявів гендерної нерівності [10].

О. Кисельова, в рамках проблем запровадження гендерно орієнтованого бюджетування також наголошує на формальному використанні програмно-цільового методу, який досі не став потужним інструментом забезпечення зв'язку між фінансуванням бюджетної програми та кінцевими соціально значущими результатами, що очікуються від її виконання. Бюджетні програми здебільшого орієнтовані на утримання закладів, а не на надання публічних послуг; в них важко відстежити цілеспрямованість на задоволення потреб та інтересів жінок, чоловіків і підгруп у межах цих категорій. Також вона відзначає слабку координацію між усіма зацікавленими сторонами щодо наскрізної комплексної інтеграції гендерного підходу в стратегії, політику, програми і проекти. Це призводить до того, що застосування гендерно орієнтованого бюджетування не має системного характеру, а залишається на розсуд окремих розпорядників бюджетних коштів [14].

У 2005 році був прийнятий окремий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який зокрема ввів в правове поле поняття «гендерна рівність», тобто рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [3]. Прийняття цього закону у 2005 році було революційним, адже на той час, на політичному та суспільному рівні такі поняття як «гендер» та «гендерна рівність» сприймалися переважно негативно. Проте вже у 2023 році положення цього закону є частково застарілими, що потребують розширення та доповнення. До відповідних положень можна віднести і гендерне бюджетування, яке наразі відсутнє у законодавчому полі та впроваджується переважно через норма-

тивні правові акти ЦОВВ, зокрема через розпорядження Кабінету міністрів України та накази Міністерства фінансів України.

У 2019 році, наказом Міністерства фінансів України було визначено, що гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі (гендерне бюджетування) — це врахування гендерних аспектів на усіх стадіях бюджетного процесу та висвітлення у відповідних бюджетних документах цілеспрямованості на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків (гендерної рівності). А гендерні аспекти - специфічні соціальні, культурні, економічні, політичні та інші характеристики умов життя та потреб жінок і чоловіків [4].

Зокрема необхідність проведення гендерного аналізу бюджетних програм було передбачено Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки та на 2022-2025 роки [1].

Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки було визначено, програмно-цільовий метод має забезпечувати оптимальне використання обмежених ресурсів бюджету для досягнення максимальної ефективності і якості надання послуг державою. Стратегією також передбачено, що інтеграція гендерно орієнтованого підходу у бюджетний процес забезпечить підвищення ефективності та якості наданих державних послуг з урахуванням потреб соціальних груп, у тому числі за гендерною ознакою, дозволить посилити підзвітність розпорядників бюджетних коштів та прозорість бюджету. Для виконання цієї цілі передбачено окреме завдання, що стосується оптимізації бюджетних програм та посилення їх відповідності стратегічним цілям. Оптимізація бюджетних програм, напрямів використання бюджетних коштів та їх результативних показників відбуватиметься на основі стратегічних цілей головних розпорядників бюджетних коштів та видів державних послуг. Система результативних показників має удосконалюватися для чіткого відображення рівня досягнення стратегічних цілей та користі для отримувачів державних послуг, у тому числі шляхом запровадження гендерно орієнтованого підходу [11].

Для практичної реалізації положень стратегії, Міністерство фінансів України затвердило ряд наказів, щоб надати можливість головним розпорядникам коштів впроваджувати гендерне бюджетування на практиці.

На виконання Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2019 роки, були затверджені Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Методичні рекомендації визначали шляхи впровадження гендерно орієнтованого підходу в бюджетний процес, а саме: здійснення огляду нормативно-правових актів та інших документів, які містять інформацію про гендерну рівність; проведення гендерного аналізу бюджетних програм; прийняття рішень за результатами гендерного аналізу бюджетних програм; моніторинг гендерно чутливих бюджетних програм [12].

У 2021 році була проведена оцінка та підготовлений звіт Світового банку на основі результатів оцінки державних видатків та фінансової підзвітності гендерно орієнтованого управління державними фінансами.

Оцінка була проведена в рамках Програми партнерства Європейського Союзу та Світового банку для країн Європи та Центральної Азії, Програми цільового фонду єдиного донора — Програма ЄС з реформування державного управління та управління державними фінансами.

За результатами оцінки було визначено, що Міністерство фінансів наразі є єдиним органом, який зацікавлений у впровадженні гендерно орієнтованого бюджетування в Україні. Інші учасники бюджетного процесу мають низьку зацікавленість у впровадженні у свою діяльність цього інструменту. Також в звіті наголошено на недостатньо сильну законодавчу базу, що забезпечує інтеграцію гендерного аспекту в бюджетний процес, низьку якість та доступність даних, що необхідні для проведення гендерного аналізу, обмежений потенціал парламенту щодо ретельного вивчення бюджету з гендерної точки зору, відсутність розгляду гендерного впливу у пропонуванних проектах державних інвестицій, низький рівень залучення неурядових організацій до консультативних процесів, пов'язаних із гендерним аналізом програм і усією роботою з гендерно орієнтованого бюджетування [13].

Досвід зарубіжних країн демонструє, що для успішної інтеграції інструменту гендерного бюджетування в систему управління державних рішень, необхідно приймати зміни саме до законодавства.

В Австрії гендерне бюджетування винесено до норм Конституції, де зазначено, що під час управління державними фінансами застосовується принцип ефективності, який реалізовується зокрема і через рівні права та можливості для жінок та чоловіків. Також в 2013 році був прийнятий закон щодо особливостей формування федерального бюджету. Де гендерна рівність була визначена серед цілей та принципів бюджетного менеджменту та оцінки впливу бюджетних актів [5].

В Канаді у 2018 році був прийнятий закон про гендерне бюджетування. Цей закон є одним з багатьох інструментів впровадження та реалізації політики гендерної рівності в системі державного управління. Законом передбачено необхідність проведення гендерного аналізу державних видатків за програмами та іншими бюджетними заходами [6].

Загалом, гендерне бюджетування — це визнаний у світовій практиці механізм управління публічними фінансами, що передбачає прозорий та справедливий розподіл бюджетних ресурсів задля забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Формуючись на межі двох сфер державного управління — гендерної рівності та управління державними фінансами — цей метод покликаний реалізовувати принципи ефективності, прозорості та адресності надання публічних послуг різним групам жінок і чоловіків.

Висновки. Необхідність зміни державних підходів є не перший етапом впровадження гендерного бюджетування. Для початку треба відмовитись від застарілих поглядів, та бути готовим адаптуватись до змін та викликів часу. Цей процес передбачає перегляд традиційних уявлень щодо ролі чоловіків і жінок у суспільстві, а також переосмислення стереотипів, які можуть впливати на прийняття рішень у бюджетному процесі. Зміна підходів також включає в себе розуміння того, що гендерне бюджетування — це не лише соціальна відповідальність, а й стратегічний інструмент для досягнення сталого розвитку. Необхідно активно працювати над створенням атмосфери взаєморозуміння та взаємодії між різними групами суспільства, щоб сприяти взаємовизначенню гендерних аспектів у бюджетних рішеннях. Розбудова спільного розуміння та підтримки гендерного бюджетування може забезпечити ефективність його впровадження та позитивний вплив на розвиток суспільства в цілому.

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>; 2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>; 3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>; 4. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>; 5. https://www.bmf.gv.at/dam/jcr:a90a9f6a-8afe-4b6a-acfc-d0ecd8648b8a/BMF-BHG_2013_English.pdf; 6. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-17.2/FullText.html>; 7. <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/2/1.pdf>; 8. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/30039c24-86f6-4db3-aea9-e93131e5e77c/content>; 9. <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/06/213-31-41.pdf>; 10. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19079/1/dysertatsiia_perunova.pdf; 11. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>; 12. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>; 13. <https://www.pefa.org/node/4411>; 14. <https://buroinfo.files.wordpress.com/2021/01/d0a1d183d187d0b0d181d0bdd196->

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>; 2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>; 3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>; 4. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>; 5. https://www.bmf.gv.at/dam/jcr:a90a9f6a-8afe-4b6a-acfc-d0ecd8648b8a/BMF-BHG_2013_English.pdf; 6. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-17.2/FullText.html>; 7. <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/2/1.pdf>; 8. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/30039c24-86f6-4db3-aea9-e93131e5e77c/content>; 9. <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/06/213-31-41.pdf>; 10. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19079/1/dysertatsiia_perunova.pdf; 11. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>; 12. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>; 13. <https://www.pefa.org/node/4411>; 14. <https://buroinfo.files.wordpress.com/2021/01/d0a1d183d187d0b0d181d0bdd196->

УДК: 658.562

DOI: 10.36919/2312-7812.4.2023.78

Ю.Л. Якименко

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглядаються організаційно-методичні основи аналізу та контролю фінансового стану фірми, основні показники, що використовуються для цього, та їх особливості при дослідженні торговельного підприємства. Запропоновано загальну методику проведення контролю малого торговельного підприємства. Метою дослідження є визначення ефективних підходів до контролю фінансового стану торговельного підприємства з метою забезпечення його стійкості та прибутковості.

В результаті проведеного дослідження визначено основні принципи та функції фінансового контролю в контексті торговельних підприємств, а також виявлено ключові елементи системи фінансового контролю. Досліджено особливості системи фінансового контролю торговельного підприємства в умовах сучасних інформаційних технологій та встановлено нормативно-правову базу, яка забезпечує фінансовий контроль. Розглянуто організаційно-інформаційну модель аналізу підприємства, визначено показники ефективності системи фінансового контролю.